

банківської діяльності як системний вплив суб'єктів регулювання щодо створення основ та принципів здійснення банківської діяльності з метою забезпечення стабільного функціонування та сталого розвитку банківської системи, а також захисту інтересів вкладників і кредиторів.

Отже, можна зробити висновок про багатогранність та складність поняття «державне регулювання банківської діяльності». Тому, зважаючи на сучасний етап функціонування вітчизняної банківської системи України, особливої актуальності набувають питання щодо удосконалення існуючих та впровадження нових підходів щодо державного регулювання банківської діяльності. Подальші дослідження можуть бути пов'язані з комплексним дослідження складових системи державного регулювання банківської діяльності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Д'яконова І.І. Межі застосування понять «банківське регулювання» та «державне регулювання банківської діяльності» / І.І. Д'яконова, Є. Ю. Мордань // Європейський вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – 2012. – Вип. 1(12). – С. 66 – 73.
2. Коваленко М. Державне регулювання банківського сектору економіки країни [Електронний ресурс] / М. Коваленко. – Режим доступу: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02\(9\)/11kmmseu.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2011/2011_02(9)/11kmmseu.pdf)
3. Коваленко М.М. Сутність і складові механізми державного регулювання банківського сектора економіки [Електронний ресурс] / М.М. Коваленко. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2011-2/doc/2/05.pdf>
4. Кльоба Л.Г. Умови та чинники державного регулювання банківської діяльності / Л.Г. Кльоба, В.Л. Кльоба, Р.Л. Кльоба // Економіка та держава. – 2013. – № 9. – С. 42 – 45
5. Гейвандов Я. А. Государственно регулирование банковской деятельности в Российской Федерации (теоретический и организационно-правовой анализ): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. / Гейвандов Ян Альбертович. – СПб., 1997. – 355 с.
6. Миронов В. Ю. Финансово-правовые основы банковского регулирования. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14 / Миронов Владислав Юрьевич. – Саратов, 2005. – 219 с.
7. Попов И. С. Правовой механизм государственного регулирования банковской деятельности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Попов Илья Сергеевич. – М., 2000. – 208 с.
8. Пятенко, В. В. Регулирование деятельности коммерческих банков: дис. ... к.э.н: 08.00.01, 08.00.10 / Пятенко Валентина Витальевна. – Москва, 1999, 162 с.
9. Закони України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» № 2664-III від 12.07.2001 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2664-14>
10. Закон України «Про Національний банк України» № 679-XIV від 20.05.1999 р, з наступними змінами та доповненнями. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14>
11. Конин Н. М. Административное право России / Н. М. Конин. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 448 с.
12. Полякова В. П. Структура и функции центральных банков: зарубежный опыт. / В. П. Полякова, Л. А. Московкина. – М, 1996. – 192 с.
13. Орлюк О.П. Банківське право: навч. посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 376 с.
14. Любунь О.С. Банківський нагляд: підруч. / О.С. Любунь, К.Є. Раєвський. – К.: ЦНЛ, 2005. – 416 с.
15. Міщенко В.І. Банківський нагляд: навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 406 с.
16. Паласевич – Дрогобицький М.Б. Теоретико-методологічні засади державного регулювання банківської діяльності / М.Б. Паласевич-Дрогобицький // Науковий вісник. – 2007. – Вип. 17.7. – С. 245 – 250

УДК 368

Малікова І.П.

*старший викладач кафедри обліку та оподаткування
Одеського торговельно-економічного інституту*

Київського національного торговельно-економічного університету

ОЦІНКА КОНЦЕНТРАЦІЇ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ, ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ПРОЦЕСАМИ МОНОПОЛІЗАЦІЇ ТА КОНКУРЕНЦІЇ

Розглянуто актуальність проведення оцінки концентрації страхового ринку в умовах його глобалізації. Проаналізовані показники концентрації страхового ринку України. Розглянуті проблеми, які виникають при проведенні моніторингу за рівнем концентрації вітчизняного ринку страхових послуг. Проаналізований зв'язок між процесом концентрації ринку та конкуренцією на ньому.

Ключові слова: страховий ринок, страховики, страхові премії, показники концентрації, монополія, конкуренція, державне регулювання.

Маликова И.П. ОЦЕНКА КОНЦЕНТРАЦИИ СТРАХОВОГО РЫНКА УКРАИНЫ, ЕЕ СВЯЗЬ С ПРОЦЕССАМИ МОНОПОЛИЗАЦИИ И КОНКУРЕНЦИИ

Рассмотрена актуальность проведения оценки концентрации страхового рынка в условиях его глобализации. Изучены основные показатели концентрации страхового рынка Украины. Рассмотрены проблемы, возникающие при проведении мониторинга за уровнем концентрации отечественного рынка страховых услуг. Проанализирована связь между процессом концентрации рынка и конкуренцией на нем.

Ключевые слова: страховой рынок, страховщики, страховые премии, показатели концентрации, монополия, конкуренция, государственное регулирование.

Malikova I.P. THE ASSESSMENT OF UKRAINE INSURANCE MARKET CONCENTRATION, ITS CONNECTION WITH PROCESS OF MONOPOLIZATION AND COMPETITION

The article considers the topicality of conducting the assessment of insurance market concentration under the conditions of its globalization. It was examined the basic indexes of Ukraine insurance market concentration. The article describes the problems that occur due to conducting the monitoring the level of the domestic insurance market concentration. It was analyzed the interconnection between the level of market concentration and the processes of monopolization and competition on it.

Keywords: insurance market, insurers, insurance premiums, concentration indicators, monopoly, competition.

Постановка проблеми. Страхування у багатьох країнах світу є одним із найважливіших секторів економіки та похідною для стабільного соціально-економічного розвитку країни в цілому. Тому останнім часом аналізу стану та тенденціям розвитку страхового ринку приділяється значна увага. Одним із напрямів сучасних досліджень є моніторинг за рівнем концентрації ринку страхових послуг.

Концентрація страхового ринку – це об'єктивний процес, який розвивається згідно з тенденціями загальносвітових законів ринку. Рівень концентрації ринку тісно пов'язаний із процесами монополізації та конкуренції, що відбуваються на ньому. Відсутність вільної конкуренції між господарюючими суб'єктами часто має ряд незворотних негативних наслідків, які напряму впливають на ефективність роботи механізму ринкової економіки в цілому. У сучасних умовах глобалізації світової економіки особливої актуальності набуває комплексне вивчення рівня концентрації страхового бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом багато зарубіжних та вітчизняних учених звертають увагу на процеси концентрації, що відбуваються на ринку фінансових послуг, зокрема страховому ринку, розглядають зосередження капіталу в руках окремих страховиків та вплив їх влади на рівень конкуренції між усіма гравцями ринку. Серед таких учених можемо насамперед відзначити Бойко Л.О. [1], Гаманкову О.О. [2], Кирилюк А.О. [3], Ласточкіну М.С. [4], Хитрову Е.М. [5], Шумелду Я.П. [6] та інших. Разом з тим узагальнення напрацювань за зазначеною проблематикою свідчать про неповноту та незавершеність досліджень у даному напрямі.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в аналізі показників концентрації страхового ринку України та вивченні її зв'язку з процесами монополізації та конкуренції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сутність поняття «концентрація» походить від латинського «concentratio» і в перекладі означає «центр», «осередок». Концентрація страхового ринку слід розглядати як процес зосередження надання конкретних видів страхових послуг у руках невеликої кількості господарюючих суб'єктів.

В умовах глобалізації світової економіки та страхового ринку як складової її частини відбувається процес поступового стирання законодавчих та економічних бар'єрів між національними страховими господарствами, а це призводить до формування єдиного страхового простору. Тому в останні роки значна увага приділяється аналізу рівня концентрації страхового бізнесу на міжнародному рівні. Під час оцінки у першу чергу використовується показник отриманих страхових внесків. Обсяг страхових премій є важливою характеристикою діяльності окремих страховиків та показником, що характеризує стан та розвиток страхової галузі у цілому. Саме даний макроекономічний показник використовується у світовій практиці для визначення ролі та місця тієї чи іншої країни у розвитку світового страхового ринку. Протягом останніх декількох років міжнародна статистика проводить моніторинг та визначає рейтинг країн за обсягом страхових премій. Рейтинг країн світу за обсягом страхових премій за 2015 рік поданий у таблиці 1.

П'ять розвинених країн світу зосереджують у своїх руках практично 60,0% усіх страхових премій. Україна у даному рейтингу, на жаль, посідає лише 66 місце. Страхування в нашій країні й досі не отримало тієї значної ролі, яку воно посідає в багатьох

країнах світу, де страхова галузь є важливим атрибутом та головним фактором стимулювання економіки. Значущість страхування в розвитку економіки будь-якої країни визначається за відношенням обсягу страхових премій до ВВП. За підсумками роботи страховиків України за 2015 рік даний показник склав лише 1,48%, в той час як в розвинених країнах світу даний показник на порядок вищий: у Великобританії він складає 11,22%, в Японії – 10,94%, у Франції – 9,34% [7; 8].

Таблиця 1

Обсяг страхових премій, отриманих окремими країнами світу за 2015 рік

Країна	Страхові премії, млн. дол. США	Позиція у світі	Питома вага в загальному обсязі, %
США	1316271	1	28,90
Японія	449707	2	9,88
КНР	386500	3	8,49
Великобританія	320176	4	7,03
Франція	230545	5	5,06
Німеччина	213263	6	4,68
Російська Федерація	16801	31	0,37
Україна	1339	66	0,03
Інші країни
Всього	4553785	x	100,00

Складено автором на основі [7]

У багатьох країнах світу приділяється значна увага дослідженням рівня концентрації на внутрішньому ринку. Під час аналізу використовується ціла система показників, яка розроблена світовою економічною наукою для оцінки рівня концентрації в різних галузях економіки. Серед даних показників насамперед необхідно відзначити наступні: індекс концентрації (CR); індекс Герфіндала-Гіршмана (ННІ); індекс Лінда (L); індекс відносної ентропії; коефіцієнт Джині та інші. Показники, через які проводиться аналіз концентрації та монополізації ринку, досить різноманітні, й саме тому дають змогу оцінити ринки з різних сторін [3, с. 71].

На жаль, офіційна статистика при оцінці концентрації страхового ринку України використовує тільки 2 показники: коефіцієнт концентрації (CR) та індекс Герфіндала-Гіршмана (ННІ). Тому ми розглянемо роль та значення тільки даних показників. Для загальної оцінки концентрації ринку використовують коефіцієнт концентрації призначений для відображення сукупної частки на ринку певної кількості компаній [1, с. 64]. Він розраховується як процентне відношення результатів діяльності певної кількості найбільших продавців (суб'єктів господарювання) до загального обсягу на даному ринку. Коефіцієнт концентрації визначається за формулою [3, с. 68]:

$$CR_n = \sum_{i=1}^n S_i, \quad (1)$$

де CR_n – коефіцієнт концентрації n продавців ринку;

S_i – частка i -го продавця в загальному обсягу ринку;

n – число продавців на ринку.

Коефіцієнт концентрації в кожній країні розраховується для різної кількості ринкових суб'єктів (продавців). При дослідженні страхового ринку вітчизняні аналітики найчастіше використовують CR-3 (або Top-3), CR-10, CR-20, CR-50, CR-100, CR-200

провідних страховиків. Перевага даного показника над іншими полягає в тому, що він є дуже простим при розрахунках, однак існує багато недоліків під час його використання. Насамперед це пояснюється тим, що він фактично ігнорує структуру розподілу ринкових часток між компаніями, які увійшли в розрахунок даного показника. Він характеризує тільки суму часток фірм, але розрив між фірмами може бути різним, тобто він «нечутливий» до різних варіантів розподілу часток між конкурентами. З цією особливістю даного показника й пов'язана можлива неточність при його використанні. Тому він не застосовується як основний показник при оцінці концентрації ринку, а лише використовується як додаток до інших показників.

Паралельно з коефіцієнтом концентрації доцільно використовувати індекс Герфіндаля-Гіршмана (ННІ), який, на відміну від коефіцієнта концентрації, характеризує не частку ринку, яка контролюється декількома найбільшими компаніями, а показує розподіл «ринкової влади» між суб'єктами ринку. Даний показник характеризує рівень конкуренції на ринку через призму його концентрації [9, с. 302]. Індекс Герфіндаля-Гіршмана розраховується як сума квадратів часток ринку страхових послуг найбільших фірм. Даний показник визначається за формулою [10, с. 319]:

$$K_{К.Р.Г.} = d_1^2 + d_2^2 + \dots + d_n^2 = \sum_1^n d_i^2, \quad (2)$$

де d – частка i -ї великої фірми на ринку.

Цей індекс може мати значення від 0 до 10000. Чим менше значення має даний індекс, тим менша концентрація на ринку, отже є умови до конкуренції та послаблення ринкової влади окремих фірм. Та навпаки, зі зростанням даного показника, зростає й концентрація ринку. Максимальне значення даний індекс досягає тільки при повній та абсолютній монополізації ринку в руках одного учасника з часткою ринку 100%. Основна перевага даного показника – це здатність чуйно реагувати на перерозподіл часток між фірмами, діючими на ринку. Для оцінки ринкової концентрації використовуються наступні діапазони даного показника:

- ринок оцінюється як неконцентрований: $\text{ННІ} < 1000$;
- ринок оцінюється як помірно концентрований: $1000 < \text{ННІ} < 1800$;
- ринок оцінюється як висококонцентрований: $\text{ННІ} > 1800$ [2, с. 83-84].

Аналіз концентрації вітчизняного ринку страхових послуг Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринку фінансових послуг, проводить у цілому та окремо за ринком ризикових видів страхування («non-Life» або інших, ніж страхування життя) та ринком страхування життя («Life») на основі валових страхових премій. Концентрація страхового ринку України за надходженнями валових страхових премій станом на 30.09.2016 р. подана в таблиці 2.

Отже, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 99,4% акумулюють 20 СК «Life» (станом на 30.09.2016 р. на ринку страхування «Life» працювало 43 компанії). Це свідчить про нерівномірний розподіл страхових премій між діючими страховиками, тобто високу концентрацію на ринку страхування «Life». На ринку ризикових видів страхування в Україні 99,9% валових страхових премій акумулюють 200 СК «non-Life» (станом на 30.09.2016 р. СК «non-Life» було 280).

Таблиця 2

Концентрація страхового ринку за 9 місяців 2016 року [8]

Перші (Топ)	Страховання «Life»		Страховання «non-Life»	
	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %	Надходження премій, млн грн	Частка на ринку, %
Топ 3	853,1	42,9	4157,2	18,2
Топ 10	1754,3	88,3	10015,1	43,8
Топ 20	1974,8	99,4	14399,4	63,0
Топ 50	1987,2	100,0	19713,7	86,2
Топ 100	x	x	22164,4	97,0
Топ 200	x	x	22844,5	99,9
Всього по ринку	1987,2	100,0	22857,0	100,0

По ринку страхування життя індекс Герфіндаля – Гіршмана (ННІ) склав 1048,93 (за 9 місяців 2015 року – 1017,68), по ринку видів інших, ніж страхування життя, він становив 275,79 (за 9 місяців 2015 року – 227,99). В цілому по страховому ринку індекс Герфіндаля – Гіршмана за 9 місяців 2016 р. склав 240,15 (за 9 місяців 2015 року – 202,39). Наведені дані свідчать, що ринок ризикових видів страхування в Україні є неконцентрованим (ННІ в 3 рази менше 1000), в той час як на ринку страхування життя наявна помірна монополізація [8].

Коефіцієнт концентрації страхового ринку (CR-3) в окремих європейських країнах за останні роки має такі показники: у Франції по страхуванню іншому, ніж страхування життя 43,37%, по страхуванню життя – 38,54%; у Великобританії відповідно 29,83% та 18,24%; у Нідерландах відповідно 47,36% та 48,23%. Єдиний європейський страховий ринок низько концентрований, тоді як ринки окремих країн-членів ЄС відносяться до помірно концентрованих або висококонцентрованих. Це свідчить про орієнтацію страховальників насамперед на національних страховиків, про незбалансованість політики Європейської комісії та національних регуляторів антимонопольної діяльності [4, с. 18].

У багатьох країнах під час аналізу концентрації ринку страхових послуг, крім показника страхових премій, використовують також багато інших показників, які характеризують діяльність страховиків: активи, зобов'язання, виплати та інші. Значна увага звертається на проведення моніторингу за рівнем територіальної концентрації та за видами страхових послуг. На жаль, така оцінка в Україні на державному рівні не проводиться. Провести ж самостійно розрахунки дуже проблематично через брак інформації та достатній рівень закритості страхового ринку. Ліга страхових організацій України та журнал «Insurance Top» публікують рейтинги страхових компаній за різними напрямками. Однак слід звернути увагу на те, що їх дослідження основані на показниках вибіркового спостереження, тому мають погрішності.

Під час оцінки концентрації ринку неотемненої складової є вивчення її зв'язку з процесами монополізації та конкуренції. Концентрація – це дуже різноманітне та суперечливе явище, а її наслідки можуть бути негативними або позитивними [11, с. 23]. В умовах глобалізації концентрація ринків є фактором, який одночасно з іншими сприятливими умовами є здатним здійснювати позитивний вплив на динаміку ринку, забезпечувати його стійкість у період фінансових та структурних криз, стимулювати залучення значних обсягів інвестицій тощо [12, с. 5].

Надмірна концентрація ринку, крім позитивних моментів, має також «мінуси». Серед таких негативних її наслідків найбільш небезпечними є обмеження конкуренції та монополізація ринку [11, с. 23]. Високий рівень концентрації в руках невеликої групи страховиків може призвести до змови між ними. А як наслідок вони здатні поділити весь ринок страхування таким чином, що кожний з них буде займатися конкретним напрямом, тобто стане абсолютним монополістом при наданні конкретних страхових послуг. Монополіст же, як правило, встановлює та диктує свої правила гри. Він може пропонувати тільки ті послуги, які приносять йому максимальний прибуток при мінімальних затратах, що в кінцевому підсумку може призвести до необґрунтованих тарифів та до дефіциту страхування окремих ризиків. Монополіст не зацікавлений в появі на ринку нових страховиків, які будуть з ним конкурувати за свого страхувальника, тому що не готовий ділити будь-яким своє місце на ринку.

Таким чином, надмірний рівень концентрації стримує вільну конкуренцію та гальмує розвиток прозорого цивілізованого ринку страхових послуг. З метою недопущення такої ситуації процеси концентрації та конкуренції на ринку повинні бути під пильною увагою та контролем з боку держави. Безумовно, держава зацікавлена у сильних гравцях ринку, проте якщо ці гравці будуть переслідувати тільки свої цілі, без урахування інтересів і можливостей споживачів їх послуг, то можливість розвитку такого ринку буде досить сумнівною [5, с. 34]. Для забезпечення «здорового» економічного суперництва пріоритетним напрямом державної політики повинна бути підтримка конкуренції, яка буде забезпечувати спостереження за ходом конкурентної боротьби фірм, не допускаючи будь-яких недобросовісних форм суперництва і таємних змов.

Законодавством багатьох країн встановлені максимальні норми на один або невелику групу суб'єктів підприємницької діяльності, що визначають їх домінуюче становище. У законі України «Про захист економічної конкуренції» вказані умови, на основі яких визначається монополіне (домінуюче) становище кожного з кількох суб'єктів господарювання [13].

Висновки з проведеного дослідження. Концентрація страхового ринку – це об'єктивний процес, який розвивається згідно з тенденціями загальносвітових законів ринку. У практиці багатьох країн використовують цілу систему показників, яка розроблена світовою економічною наукою для оцінки рівня концентрації в різних галузях економіки.

Офіційна статистика, на жаль, дає лише фрагментарну оцінку рівню концентрації вітчизняного ринку страхових послуг. Нацфінпослуг розглядає два показники: коефіцієнт концентрації та індекс Герфіндала–Гіршмана. Аналіз даних показників надається в цілому по ринку та окремо за ринками страхування «non-Life» та «Life» тільки за обсягом страхових премій. Така оцінка є дуже узагальнюючою,

страховий ринок України й досі залишається інформаційно закритим.

Як показали дослідження, рівень концентрації ринку знаходиться у зв'язку з процесами монополізації та конкуренції. Надмірний рівень концентрації дуже часто стримує вільну конкуренцію, гальмує розвиток страхового ринку та негативно впливає на економічний розвиток країни в цілому. Тому проблеми концентрації та конкуренції, злиття і поглинання, ослаблення й посилення ринкової влади фірм повинні бути під постійним контролем держави, політика якої повинна сприяти тому, щоб інтереси всіх учасників страхових відносин були враховані.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою загальних методичних рекомендацій щодо порядку проведення комплексного аналізу рівня концентрації вітчизняного ринку страхових послуг.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бойко Л. О. Ступінь монополізації страхового ринку України та його вплив на основні показники діяльності / Л. О. Бойко // Вісник соціально-економічних досліджень Одеського національного економічного університету. – 2011. – № 42. – С. 163-169.
2. Гаманкова О.О. Інформаційні вади дослідження ступеня монополізації ринку страхових послуг України / О.О. Гаманкова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 10. – С. 80 – 87.
3. Кирилук А.О. Методика оцінювання рівня концентрації та монополізації економіки / А.О. Кирилук // Науковий вісник Мукачівського державного університету. – 2016. № 3. – С. 66 –72.
4. Ласточкина М.С. Конкуренція на страховому ринку Європейського Союзу: автореф. дис. на получение науч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.14 «Мировая экономика» / Ласточкина Мария Сергеевна: Московский государственный институт международных отношений. – М., 2013. – 27 с.
5. Хитрова Е.М. Проблемы и перспективы развития страховых отношений в условиях повышения концентрации рынка / Е.М. Хитрова // Известия Уральского государственного экономического университета. – 2014. – № 2 (52). – С. 2 –34.
6. Шумелда Я.П. Особливості конкуренції на страховому ринку України / Я.П. Шумелда // Страхова справа. – 2007. – № 2. – С. 16–18.
7. World insurance in 2015. – 2016. № 3. – С. 48 [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: http://www.tsb.org.tr/images/Documents/sigma_3_2016_en.pdf
8. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу: nfr.gov.ua
9. Абакуменко О.В. Моделювання рівня конкуренції на фінансовому ринку України / О.В. Абакуменко // Бізнесінформ. – 2013. № 5. – С. 302–310
10. Підгорний А.З. Статистика ринків: Навчальний посібник / А.З. Підгорний, О.В. Самогєнкова. – Одеса: Атлант, 2015. – 408 с.
11. Даниліна С.О. Концентрація виробництва та капіталу в Україні / С.О. Даниліна // НТУ «ХПІ». – 2013. – № 44 (1017). – С. 15–23.
12. Філюк В.В. Теоретико-методологічні засади концентрації ринків / В.В. Філюк // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2011. – № 123 – С. 15–18.
13. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua.